

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Володимир Савченко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНУ

Цю статтю авторові хочеться розпочати не лише з економічних проблем. І не випадково. Не дають одразу ступити на вивірену стежу свіжі враження від недавнього перебування в північних районах області. А вони, зізнаюся, дуже тяжкі. Здається, ще ніколи не було там такого запустіння, такого розпачу і такого почуття безвиході. Зрозуміло, за моєї пам'яті. Бо ж не думаю, що наші предки, які населяли цей край, вселилися під час татаро-монгольської навали чи походу Лжедмитрія, чи навіть під час бунту Івана Болотникова, не кажучи вже про гітлерівську окупацію. Та серцю не накажеш. І воно кличе до чогось світлого і райдужного.

Краянам є чим пишатися. Вони — творці величних пам'яток культури, героїчні месники, переможці багатьох битв. Та й хліборобів і людей майстровитих у цих місцях доволі!

То в чому ж річ? Що сталося з цим краєм?

Втрата території? Навряд чи. На карті одної лише Європи немало карликових держав, що живуть, як у Бога за пазухою! Недостатня кількість корисних копалин? Теж ні. Адже багато держав взагалі нічого не мають, але це не заважає їм процвітати. Землі? На такі лани, угіддя, ліси гріх нарікати!

То чому ж захиріли? Чому плентаємося у хвості життя?

Мимоволі повертаєшся до одної й тої ж думки: винен передовсім тоталітарний режим, що нівечив свідомість, ламав традиції, вів у нікуди. Система, нав'язана більшовицькою владою, якою послуговувалися нерідко люди — невмійки та ще й з червивою душею, призвела до цього. І, звичайно, байдужість та неувага з боку «столиць» до периферії.

Ось і зараз автор познайомився з проектом документів, за яким передбачається федеральний устрій України і за яким Чернігівщина має потрапити до Київської територіальної одиниці. Проймає острах, читаючи цей виплід хворобливої фантазії. Знову привид гігантоманії, від якого вже давно потікали розумні люди і який є не що інше, як страшний молюх. Адже гігантоманія — то не прорахована, виважена інтеграція!

Перед очима постають райцентри Батурин, Остер, Понорниця, Мала Дівиця, які, втративши статус райцентрів, занепали, захиріли, знелюднілись.

Навіть Батурину, колишній столиці Гетьманщини, нелегко підвести голову, ожити, стати справжнім центром історії та культури Присейм'я.

Чи не подібна доля готується гарячими головами і обласним центрам, серед яких і перлина міст — Чернігів?

Автор сподівається, що цього не буде, що здоровий глузд підкаже реформаторам інші шляхи. Та, здається, нагорі федеральна сверблячка дещо вщухає. Аби ж то! Та й назовсім! Аргументи для цього вагомі. В Україні, звичайно, потрібний сильний центр з відповідними важелями політичного та економічного управління, як необхідне і розширення повноважень місцевої влади та її відповідальності.

Але повернемося до нашого регіону.

Чернігівщина, будучи « правонаступницею » величезного князівства, а потім однієї з найбільших губерній і нині за розмірами території ділить друге-третє місце з Дніпропетровщиною, поступаючись лише Одещині.

Та територія — то ще не все. Стан справ у нашому краї найповніше характеризує демографічна ситуація. Чернігівщина — одна з областей України, де протягом тривалого часу відсутній приріст населення. Його чисельність, починаючи з 1950 року, зазнала значних змін. До 1959 року зростання загальної кількості населення уповільнювалося, а після цього почалося зменшення. За цей час чисельність жителів зменшилась на 12 відсотків, а в порівнянні з довоєнним 1940 роком — на 22,5 відсотка. Довоєнна чисельність населення так і не була досягнута, хоча в цілому по Україні цей рубіж перевершений ще 1958 року. Щорічне зменшення населення протягом останніх 10 років становить в середньому 6,4 тис. чоловік.

Сільське населення почало зменшуватись вже після 1950 року. За цей період чисельність сільських мешканців зменшилась на 640 тисяч або на 52 відсотки.

Значне зменшення населення відбулося внаслідок високої міграції його за межі області. В основному це стосується селян.

У перші післявоєнні роки міграція була викликана вагомими причинами, передовсім необхідністю використання робочої сили на відбудові об'єктів індустрії. Зведення великих новобудов у Донбасі, Придніпров'ї та інших районах привели до збільшення робочих місць у промисловості та будівництві. В результаті вплив населення набув стабільного характеру.

Протягом останніх 10 років найбільша кількість мігрантів осідала в Києві та Київській області, а також в сусідніх Сумській і Гомельській областях. Потяг мігрантів у ці райони викликаний в основному вищою заробітною платою, вирішенням житлових проблем.

Так, наприклад, швидкий промисловий розвиток Шостки Сумської області сприяв масовому виїзду молоді в основному з сіл Новгород-Сіверського та Коропського районів, що призвело до обезлюднення цього куточка Чернігівщини. Зусилля по наданню молоді робочих місць, для чого в Новгороді-Сіверському планувалося збудувати філіал виробничого об'єднання «Чернігівський радіоприладний завод» на 6 тисяч чоловік, не досягли мети.

Як свідчать статистичні дані, дві третини сільських населених пунктів не мають лазень, дитячих дашкільних закладів, підприємств служби побуту; половина — шкіл, відділень зв'язку; 42 відсотки — закладів охорони здоров'я; чверть — закладів культурного обслуговування, 10 відсотків — стаціонарних підприємств торгівлі.

За останні двадцять років середня людність на селі знизилася з 604 до 396 чоловік, тобто на 34,4 відсотка. За цей час з карти Чернігівщини зникло 36 населених пунктів. Нині в області існує 49 поселень з кількістю жителів до 10 чоловік (переважно пенсійного віку), в 28 поселеннях немає жодного жителя. До речі, всі ці «точки» можна досить ефективно використати для організації фермерських господарств. Але це вже окрема розмова.

В області склалася регресивна структура населення. Особи пенсійного віку становлять понад 29 відсотків. Це найвищий показник в Україні. У сільській місцевості становище ще складніше. Особи віком старше працездатного становлять 42 відсотки, а в окремих районах — понад 50. Протягом значного періоду область не має відтворення робочої сили. Це проявляється в постійному скороченні частки населення працездатного віку, як основи формування трудових ресурсів.

Характерною ознакою демографічної ситуації в області є падіння народжуваності та швидке зростання смертності. Зниження народжуваності — процес не новий, він почався ще в 1987 році. Не нова і динаміка росту смертності. Соціально-економічна криза тільки посилила обидва ці процеси.

Сьогодні депопуляція охопила всі райони області і прогресує далі. Якщо в 1983 році кількість народжень і смертей були на одному рівні, то в минулому році померло на 11,8 тисячі чол. або в 1,9 раза більше, ніж народилося.

Основними причинами смертності населення області залишаються хвороби системи кровообігу, органів дихання, нещасні випадки. Дедалі більше даються взнаки наслідки Чорнобильської катастрофи.

Разом з тим з нами сусідує Гомельська область республіки Білорусь, розвиток якої в цілому, як і самого обласного центру, до останнього часу відбувався значно інтенсивніше. Між тим, землі та клімат там не кращі, населення не більш підготовлене до висококваліфікованої праці. А промисловість, будівництво і сільське господарство розвивались значно швидше, рівень життя за якихось двадцять останніх років піднявся. У чому ж тут справа? Та тільки в тому, що державна влада сусідньої республіки «поставила» на цей регіон, приділила йому достатню увагу, подала всебічну, включаючи фінансову, підтримку. Такої підтримки наш регіон всі ці роки не мав.

Останнім часом ситуація на Чернігівщині ще більш ускладнилася. Область, як уже мовилося, межуючи з Росією та Білоруссю, займаючи унікальне геополітичне становище, не має від цього жодних вигод, а тільки одні труднощі і проблеми. Фактично розірвані традиційні добросусідські відносини та господарські зв'язки з Гомельською та Брянською областями. Так, у кожній державі, в тому числі і в Україні, мають бути свої кордони, своя прикордонна і митна служби. Але вони повинні не заважати, а розумно сприяти господарській діяльності, життю регіонів. Все, що вигідно області і державі, мусить використовуватися.

Говорячи про вільну економічну зону чи район, яким дісталася стільки критики, автор не має на увазі відгородитися колючим дротом чи парканом. Під ними він розуміє спільну і корисну всім економічну та соціальну співпрацю, співдружність людей, що населяють прикордонні території. Вільними економічними зонами та районами треба займатись, це питання необхідно розв'язувати.

Подальшому вирішенню проблеми сприяє і той фактор, що навесні 1994 року Чернігівщині разом з деякими іншими регіонами був наданий статус прикордонної області. Потрібно, щоб цей документ «обріс» необхідними конкретними рішеннями та діями державних і місцевих органів влади.

На що необхідно спиратись при плануванні розвитку регіону? На вигідне географічне та геополітичне розташування області, її історико-архітектурну спадщину, м'який клімат, туристичні і рекреаційні можливості. Звичайно ж, і на нафтові промисли та можливості лісодобувної і лісопереробної промисловості, потенціал сільськогосподарського та промислового комплексу (особливо підприємств переробної галузі та військово-промислового комплексу і конверсії). І в першу чергу на наш людський потенціал висококваліфікованих, досвідчених, роботящих і дисциплінованих в основі своїх людей. Вони готові працювати, але повинні відчувати і віддачу за працю, покращення соціальних умов, просто людських умов праці та відпочинку.

Що ж ми маємо сьогодні? Наша область разом з Київською та Республікою Крим (і тільки вони в Україні) внесені до всесвітнього каталогу міжнародних туристичних маршрутів, виданого у Франції 1993 року. Наведу його повністю: Київ — Козелець — Чернігів — Сосниця — Новгород-Сіверський — Корюків — Батурини — Ніжин — Прилуки — Канів — Київ. Багата мальовничими місцями наша земля. Але необхідно розвивати індустрію туризму, закінчувати реставрацію пам'яток архітектури, яка іде нині такими повільними темпами, що ризикують, зведені для її здійснення, гниють і розвалюються, не дочекавшись проведення робіт.

Як приклад, можна навести реставрацію Крупницько-Батуринського монастиря. Така ж важка доля палацу К. Розумовського у вже згаданому Батурині. Його відбудова ведеється понад тридцять років. Кожен новий відтворювач старовини починає з того, що... знищує і руйнує, як помилково зведене, все те, що створив його попередник. За те гаражі біля палацу Розумовського вирости впевнено і швидко.

Враховуючи мізерну кількість коштів, які виділяються на реставрацію пам'яток архітектури, а також великі кошти, що може дати індустрія туризму (в деяких розвинених країнах Європи вона дає до 10 відсотків валового національного прибутку), автор намагався залучити інвестиції в цю сферу. Був проведений ряд зустрічей з керівниками Національного банку, а також комерційних банків України. Вони виявили значну зацікавленість. Було визначено шість споруд великої історичної ваги, які планувалось реставрувати в першу чергу.

Кошторисна вартість робіт в цінах першої половини 1993 року складала понад 21 млрд. крб. У принципі згода на таку суму інвестицій була досягнена за умови, що реставраційні роботи будуть проведені в максимально короткий термін — 2—5 років. Це й зрозуміло. В іншому разі не буде ніякої віддачі від туризму в недалекому майбутньому. Та й інфляція не дремає, гроші знеціняться. Місцеві ж будівельні організації запропонували такі темпи освоєння коштів і проведення робіт, що вони будуть закінчені (по палацу і флігелях садиби К. Розумовського) за 41 рік, відновленню Густинського монастиря у с. Густиня Прилуцького району — за 220 років, комплексу споруд Єлецького монастиря у Чернігові — за 260 років і так далі. На більше, мовляв, потужностей не вистачає. Спроб мобілізувати додаткові власні ресурси, запросити на допомогу реставраторів інших областей так і не було. Стає прикро не так за втрачені можливості від прибуткового туризму, як за саме ставлення відповідальних осіб до нашої історико-архітектурної спадщини.

На закінчення розмови про організацію роботи в туристичному та оздоровчому напрямках хотілося б дещо зупинитись на рекламі індустрії туризму в нашій області. В усьому світі знають про чорнобильську катастрофу. Так, це наш біль, наше горе. Але ж скільки фактично не вражених радіацією куточків чарівної природи ще у нас залишилося! Про це треба писати, розповідати, давати інформацію. Потрібно займатись своєрідним маркетингом туризму та відпочинку.

Але що б ми там не говорили, найбільше нас турбують сьогодні сільське господарство і промисловість. Автор вважає, звичайно ж, не претендуючи на оригінальність думки, що від їх ефективного функціонування в основному залежить соціально-економічний стан держави чи регіону, рівень життя його людей.

Те, що зроблено в фінансовій, кредитній і ціновій політиці держави в кінці 1994 року, нагадує кінець року попереднього.

Держава «накачала» грошовою масою економіку через пільгові кредитні лінії. Це було необхідно. Але потім видачу кредитів практично заборонили. Зупинилось виробництво, різко зменшились його обсяги. За відсутності ідентичної товарної маси величезна кількість грошей призвела до різкого зростання цін. Поки не працює виробництво, ні про який підйом економіки не може бути й мови. Стабілізація і наступне нарощування обсягів виробництва — головне економічне завдання загальнодержавних органів управління на сьогоднішньому етапі. На нього слід спрямувати всі зусилля. Це тверде переконання автора.

Коротко зупинимось на питаннях господарського розвитку регіону. При цьому не хотілося б переобтяжувати статтю цифрами, що характеризують спад виробництва. Їх достатньо наведено в пресі, вони мають об'єктивний характер.

Дещо про основні проблеми. Розпочнемо з сільського господарства. Необхідно зупинити спад поголів'я в громадському секторі тваринництва. Особливо це стосується великої рогатої худоби та свиней. Без цього ми не будемо мати достатньо продуктів харчування для населення та сировини для промислової переробки. Разом з тим, враховуючи ситуацію на селі та природні особливості області, необхідний прискорений розвиток м'ясного скотарства, перехід на цей напрямок як визначальний.

Поряд з розвитком картоплярства та льонарства, як основних рослинницьких культур Полісся, де державою деякі проблеми вже вирішені, але більшість ще потребують уваги та допомоги, особливу роль в комплексі має відіграти вирощування зернових культур та буряків.

Все це повністю стосується й індивідуального сектора, і фермерства. Необхідно використати всі можливості для нарощування обсягів виробництва. Не буде достатньої кількості продукції, що виробляється, — не буде ні заможних господарств, ні бартерних та експортних можливостей, ні потужної та ефективної промпереробки. Об'єктивних і вагомих причин розвалу виробництва, в першу чергу сільськогосподарського, дуже багато. Але все ж ми повинні слідувати відомій тезі управлінців: «Хто не хоче працювати, шукає причину, а хто хоче — шукає засоби вирішення проблем».

У нашу переробну промисловість, в першу чергу молочну та м'ясну, а також по переробці шкіри великої рогатої худоби, льону, картоплі і так далі, звичайно ж, потрібні інвестиції. Це питання можна вирішити. Але інвестиції ці необхідні і можливі лише за наявності сировинної бази, про що вже говорилося вище.

У галузі промисловості потрібна переорієнтація заводів воєнно-промислового комплексу на випуск конкурентоздатних товарів народного споживання, особливо складної побутової техніки, а також для потреб агропромислового комплексу. Першочерговим завданням є створення спільних підприємств по видобуванню та забезпеченню енерговосіями, особливо нафтопродуктами.

Використовуючи вигідне географічне становище, давайте створювати спільні господарські структури з підприємствами сусідніх держав, областей. Не треба боятися взаємовигідного проникнення капіталів, виробництв, цьому необхідно сприяти.

Автор ще раз наголошує, що першочергові зусилля і допомога повинні бути спрямовані на розвиток виробничого сектора.

Посилена увага має приділятися підготовці управлінців та фахівців нової формації. У зв'язку з цим дуже перспективним бачиться відкриття в регіоні Поліського університету та Поліського відділення Академії наук України.

Звичайно ж, автор зупинився не тільки на деяких, на його думку, важливих економічно-культурних проблемах.

Особливим напрямком, який викликає велику стурбованість, є торговельне обслуговування села. Споживспілка в цілому неспроможна комплексно вирішувати цю справу. Вона фактично працює сама на себе, є повним монополістом. Потрібне її розукрупнення, налагодження заготівельного та виробничого секторів. Тоді будуть зникати проблеми, подібні до збирання грибів лисичок, які надзвичайно вигідні всім бізнесменам нової формації, але до яких не доходять руки у наших споживчих товариств, або осінньої заготівлі у населення тварин чи весняної — яєць, на що у споживспілки завжди не вистачає готівки та і грошей на рахунку, до речі, теж, на відміну від індивідуальних заготівельників. Ті все знайдуть. То навіщо ж нам тримати у єдиному комплексі цю громіздку заформалізовану і негнучку організацію?

На закінчення хотілося б сказати таке. Останнім часом держава зробила певні кроки в напрямку комплексного підходу до розвитку нашого регіону. У першу чергу це стосується Державної програми розвитку поліських областей, розробку якої планується закінчити в 1995 році. Програма відпрацьовується з урахуванням конкретних заходів та термінів їх виконання, бюджетного фінансування і охоплює всі найважливіші напрямки життєдіяльності регіону.

Завдання органів місцевої влади, керівників всіх рівнів — активно працювати над розробкою та виконанням програми, добитися її впровадження в життя. Автор вважає, що це дасть позитивні наслідки, буде сприяти поліпшенню соціально-економічного становища в області. Регіон має перспективи розвитку і їх необхідно використати.

